

Kas seaduskeel saab olla korruga lakooniline ja trafaretne?¹

Mari Koik

Justiitsministeeriumi toimetaja

Tarbeteksti keeleteoimetaja töö on tagada teksti õige- ja heakeelsus, sõnastuse arusaadavus, terminite järjekindlus jms. Õigusaktide keeleteoimetaja teeb sedasama, aga peale selle on tema ülesanne silmas pidada stiilinõudeid, mis õigusakti kohta on kirjas hea õigusloome ja normitehnika eeskirjas² ning normitehnika käsiraamatus.

Muu hulgas on normitehnika käsiraamatu 2. jaos „Seaduseelnõu keel, vormistus ja ülesehitus“³ kirjas, et õigusakti keel peab olema **lakooniline**. See nõue on sõnastatud nii: „Kasutada võib ainult nii palju mõisteid ja sõnu, kui on tarvis käitumiseeskirja täpseks, täielikuks ning ühemõtteliseks väljendamiseks.“ 1990ndatel nimetas oskuskeele arendaja Uno Mereste sama nõuet minimaalsusnõudeks. Üldiselt tunnustas ta püüdlust lühiduse ja selguse poole, leidis aga, et vahel pingutatakse sellega ka üle ning mõne seaduse stiil läheneb juba telegrammistiiilile.⁴ Pika seaduseelnõude toimetamise kogemuse põhjal võin öelda, et lakoonilist sõnastust kohtab aina harvemini ja koos Uno Merestega telegrammistiiili pärast muretseda ei ole kuigi tihti tarvis. Mis on selle põhjus?

Paradoksaalsel kombel sisaldub üks põhjusi sellesamas normitehnika käsiraamatus, kus lakoonilisuse nõude kõrval on ka teine, **trafarettsuse** nõue. Seda seletatakse nii: „Sama mõtet tuleb väljendada alati võimalikult samas sõnastuses ja sama mõiste tähistamiseks kasutada kindlasti sama terminit.“ Allpool püüangi näidata, kuidas lakoonilisuse ja trafarettsuse nõue ei käi alati ühte jalga.

Senine õigusaktide toimetamise kogemus sunnib küsima ka sellise küsimuse: ehk oleks pidanud lisama õigustloova akti stiili iseloomustusse adekvaatsuse, trafarettsuse, lakoonilisuse ja üldarusaadavuse kõrvale viiendana **loogilisuse**?

Toon näiteid. Osa neist on pärit eelnõudest ja nende puhul saab sageli, kuid siiski mitte alati tõdeda, et toimetamisest on olnud abi. Osa näiteid on kahjuks kehtivatest seadustest, sel juhul tuleb möönda, et eri põhjustel ei ole toimetaja sekkuda saanud. Miks, on pikem jutt.

Trafarettsusest ehk sünonüümikeelust

Trafarettsuse nõue, mis muu hulgas näeb ette, et sama mõiste tähistamiseks tuleb kasutada kindlasti sama terminit, seostub sünonüümidega, õieti nende seaduskeeles kasutamise keeluga, ja küsimusega, kas termin võib mingil määral varieeruda.

¹ Artikkel põhineb [Eesti Keeleteoimetajate Liidu aastaraamatus 2021](#) ilmunud artiklil.

² Vt ka hea õigusloome ja normitehnika eeskiri, [RT I, 29.12.2011, 228](#).

³ Vt ka [normitehnika käsiraamat](#).

⁴ **U. Mereste**. Seaduste sõnastamise minimaalsusnõudest. – Oskuskeel ja seaduste keeleline rüü. Artikleid ja lühisuurimusi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000, lk 357–365.

Kooli emakeeletunnist ja ülikooli väljendusõpetuse kursuselt saame kaasa teadmise, et sünonüümid rikastavad teksti. See arvamus lükatakse aga halastamatult ümber, kui filoloog asub tööle õigusakti eelnõude keeleteimetajana. Normitehnika käsiraamatus on rasvases kirjas öeldud: „Sünonüümide kasutamine ei ole lubatud.“⁵

Loomulikult ei ole õigusaktid ainsad tekstid, kus sünonüüme välditakse, see on valdav põhimõte kogu oskuskeeles. Õigusaktides on sõnadel aga eriline kaal, sest need toovad kaasa õiguslikke tagajärgi. Seega on õigusaktide kirjutajate ettevaatlikkus sünonüümide suhtes üldiselt põhjendatud.

Sünonüümia oskuskeeles ei ole aga nii lihtne teema, kui normitehnika käsiraamatu järgi võiks arvata. Tiiu Erelt viitab oma „Terminiõpetuses“ Rein Kulli ja Henn Saari õpetusele lubatud või koguni soovitatavast sünonüümiast oskuskeeles: „Esimest korda on need vaated esitatud III rahvusvahelise fennougristide kongressi ettekandes 1970. aastal [---]. Nad ütlevad nii: nõue, et terminoloogias ei tohi olla sünonüüme, ei ole sugugi põhjani väär nõue, aga ei saa märkamata jääda selle nõude triviaalsus. Keeletegelikkuses ei ole võimalik sellest nõudest täie järjekindlusega kinni pidada muidu kui väljendus kvaliteedi arvel. Teisest küljest peab aga oskuskeelse väljenduse ühtsus ja ühemõttelisus säilima nagu ennegi.“⁶

Kulli ja Saari õpetuse järgi on üks kolmest oskuskeeles lubatava sünonüümia liigist „keelepragmaatikast ja kontekstist tingitud muudatused põhitermini kujus, niivõrd kui seda võimaldavad grammatika ja semantika. Nt liitsõnad kirjutatakse mõnikord lahku: *jõe säng* pro *jõesäng* (kui jõgi on definiitne). Siia kuulub ka täiendsõnade ärajätmine, nagu *generaator* pro *elektrigeneraator*, *alaldi* pro *pooljuhtalaldi* jne, kus vaid situatsioon või kontekst sellist lühendamist võimaldab.“⁷

Just sellise sünonüümia lubatavust normikirjutaja alati ei teadvusta ja eirab seetõttu vahel eesti keele reegleid, kuigi ka õiguskeel on oskuskeel ja kõik eespool osundatu kehtib ka õiguskeele kohta.

Trafaretne küll, aga kas ka loogiline?

Näiteid keeleteaduse eiramise kohta Eesti seadusest kahjuks leiab. Näiteks sadamaseaduses⁸ tuleks varieerida terminivariante *andmeandja* ja *andmete andja*: peaks olema *sadamaregistrisse andmete andja*, mitte *sadamaregistrisse andmeandja*, nagu seal praegu on. Praegu seaduses olev keelend ei ole mitte lihtsalt ebasoovitav, vaid eesti keeles lausa võimatu. Üldkeelne näide oleks *raamatukokku raamatuviija*. Liiklusseaduses⁹ on samamoodi: *liiklusregistrisse andmeandja*. Peaks olema *liiklusregistrisse andmete andja*.

⁵ Normitehnika käsiraamat.

⁶ T. Erelt. *Terminiõpetus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 119–122.

⁷ Samas.

⁸ Sadamaseadus, [RT I, 31.05.2021, 5](#).

⁹ Liiklusseadus, [RT I, 28.05.2021, 14](#).

Ka rahvastikuregistri seaduses¹⁰ kasutatakse *andmeandja* terminit trafaretsena nii järjekindlalt, et kui *andmete* ees oli täiend *dokumendile kantud*, oldi sunnitud sõnastama nii: *dokumendile kantud [...] andmete osas on andmeandjaks [...] isik või asutus*. Selle asemel saaks öelda: *dokumendile kantud andmete andjaks on [...] isik või asutus*. Muidugi oleks tore, kui ka seaduskeeles võiks öelda lihtsalt *dokumendile kantud andmed annab [...] isik või asutus*, aga kui *andmeid andma* terminina ei tajuta, tuleks möönda vähemasti varianti *andmete andja*. See ongi see keeletegelikkus ja väljendus kvaliteet, millest Kull ja Saari räägivad.

Trafaretsuspüüdes eiratakse keelereegleid ka kolmeosalise ühendi õigekirjutuses. Kui sellise ühendi keskmine osa tuleneb sihilisest tegusõnast, peaksid tihedamini kokku kuuluma kaks esimest sõna, mitte kaks viimast. Seda ja muidki seaduskeele kokku- ja lahkukirjutamise probleeme on põhjalikult käsitlenud Rein Kull 1998. aasta Õiguskeeles¹¹.

Toon mõned näited kolmeosalise ühendi kokku- ja lahkukirjutamise probleemidest seadusetekstis. Maagaasiseaduses¹² on kasutusel ühend *gaasi tootmiseseade*, kuigi keeleteaduse mõttes oleks õige *gaasitootmise seade*. Ühendi keskmine osa (*tootmine*) tuleneb sihilisest tegusõnast (*tootma* mida) ja seetõttu kuuluvad tihedamini kokku *gaasi* ja *tootmise*, mitte *tootmise* ja *seade*. Samamoodi peaks *gaasi tarbimis- või tootmisrežiimi* asemel olema *gaasitarbimise või -tootmise režiim / gaasi tarbimise või tootmise režiim*. Värske näide on seadusesse mullu lisatud *gaasi varustuskindlus*, mille asemel oleks õigem *gaasivarustuse kindlus*.

Kaheosalises ühendis kirjutatakse aga sõnad, mis kolmeosalises ühendis on lahku kirjutatud, ikkagi kokku: *tootmiseseade*, *tarbimisrežiim*, *tootmisrežiim*, *varustuskindlus*. Sellist varieerumist kokku- ja lahkukirjutamises tuleks seaduskeeles aktsepteerida.

Trafaretne	Loogiline
Sadamaregistrisse andmeandja	Sadamaregistrisse andmete andja
Liiklusregistrisse andmeandja	Liiklusregistrisse andmete andja
X andmete osas on andmeandjaks y	X andmete andjaks on y
Gaasi tootmiseseade	Gaasitootmise seade
Gaasi tarbimis- või tootmisrežiim	Gaasitarbimise või -tootmise režiim / gaasi tarbimise või tootmise režiim
Gaasi varustuskindlus	Gaasivarustuse kindlus

Trafaretne küll, aga kas ka lakooniline?

Terminite ühtluse kõrval taotletakse seadusetekstis ka sõnastuse ühetaolisust. Nagu eespool viidatud: sama mõtet tuleb väljendada alati võimalikult samas sõnastuses.

¹⁰ Rahvastikuregistri seadus, [RT I, 31.01.2020, 17](#).

¹¹ R. Kull. [Kokku- ja lahkukirjutamise probleemjuhtumeid](#). – Õiguskeel 4/1998, lk 38–44.

¹² Maagaasiseadus, [RT I, 31.12.2020, 3](#).

Väljendi ühetaolisuse nõue kammitseb eelnõu kirjutajat vahel ülearugi ning põhjustab liiasust ja sõnaohtrust. Sünnib tekst, kus ühes lõikes korratakse üht mitmesõnalist fraasi täpselt samal kujul seitse-kaheksa korda. Selline tekst koormab lugejat.

Seda koormat saab kergendada, kui möönda, et õiguslikult selge on ka säte, kus mitmesõnalise fraasi kõrval on kasutusel ka vaid fraasi põhisõna. Näiteks kui lause algab sõnaühendiga *lühimenetluse otsus*, muudest otsustest lauses juttu ei ole, siis tagapool võib kasutada lihtsalt *otsus*, ilma et tekiks õiguslik segadus. Sellisele võimalusele viitavad ka Kull ja Saari. Näide vääртеomenetluse seadustiku¹³ § 54⁹ lõikest 5.

Trafaretne	Lakoonilisem
Lühimenetluse otsus koostatakse kahes identses eksemplaris, millest esimene antakse lühimenetlusele allutatud isikule kätte kohe pärast <u>lühimenetluse otsuse</u> allakirjutamist <u>lühimenetluse otsuse</u> teisele eksemplarile antava allkirja vastu. Lühimenetlusele allutatud isiku nõusolekul saadetakse <u>lühimenetlusele allutatud isikule lühimenetluse otsuse koopia</u> e-posti aadressil.	Lühimenetluse otsus koostatakse kahes identses eksemplaris, millest esimene antakse lühimenetlusele allutatud isikule kätte kohe pärast <u>otsuse</u> allakirjutamist <u>otsuse</u> teisele eksemplarile antava allkirja vastu. Lühimenetlusele allutatud isiku nõusolekul saadetakse <u>talle</u> lühimenetluse otsuse koopia e-posti aadressil.

Eelnõus esines sõna *lühimenetlus* lõike kahes esimeses lauses kokku seitse korda. Tänu fraasi ja põhisõna varieerimisele on toimetatud variandis neist alles neli. *Lühimenetlusele allutatud isikule* võib aga samas lauses tagapool viidata asesõnaga *tema*.

Mõnikord minnakse trafaretsuspüüdes koguni nii kaugemale, et üritatakse seadusetekstis fikseerida ka tegusõna, mida kindla nimisõnaga paaris kasutada. Näiteks kasutatakse veterinaarseaduses¹⁴ järjekindlalt *järelevalvet teostama* ja *kontrolli tegema*. Kuna need paarid peavad olema alatihi kõrvuti, leiame seadusest sedalaadi sõnastust: *Veterinaarjärelevalvet teostab ja veterinaarkontrolli teeb Põllumajandus- ja Toiduamet*. Miks ei võiks mõlemat *teha*?

Vahel aitab sõnaohtrusele kaasa mitmesõnaline termin ise. Kui kasutada kohmakat terminit trafaretsena, võib kergesti tekkida liiasust. Sotsiaalhoolekande seaduses¹⁵ on selliseid termineid üsna palju, näiteks *väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus*. Toon näite ühest sotsiaalhoolekande seaduse muutmise seaduse eelnõust: *Väljaspool kodu osutatava üldhooldusteenuse osutamine*. Kas *osutatav* on siin ikka vajalik?

¹³ Vääртеomenetluse seadustik, [RT I, 08.07.2021, 19](#).

¹⁴ Veterinaarseadus, [RT I, 30.06.2023, 103](#).

¹⁵ Sotsiaalhoolekande seadus, [RT I, 22.03.2021, 14](#).

Eespool kirjeldatud andmete andmisega sarnane probleem tekib ka seoses teabe vahetamisega. Maksualase teabevahetuse seaduses¹⁶ kasutatakse *teabevahetust* trafaretsena, *teavet vahetama* ilmselt terminina ei tajuta. Tulemuseks sõnastus: .. *sõltumata sellest, kas maksualane teave on hõlmatud teabevahetusega*. Võiks olla: .. *sõltumata sellest, kas maksualast teavet vahetatakse*.

Trafaretne	Lakooniline
Veterinaarjärelevalvet teostab ja veterinaarkontrolli teeb Põllumajandus- ja Toiduamet	Veterinaarjärelevalvet ja -kontrolli teeb Põllumajandus- ja Toiduamet
Väljaspool kodu osutatava üldhooldusteenuse osutamine	Väljaspool kodu üldhooldusteenuse osutamine
Teave on hõlmatud teabevahetusega	Teavet vahetatakse

Kokkuvõtteks

Kas seaduskeel saab olla ühekorraga lakooniline, loogiline ja trafaretne? Paistab, et alati mitte. Olen aina enam veendunud, et kui soovime järgida eesti keele loogikat ja reegleid ning seaduskeele lakoonilisuse nõuet, tuleb vahel järele anda justnimelt trafaretsuse nõudes. Kaks selleks sobivat moodust on keelereeglitest tingitud terminivariantide aktsepteerimine ja trafaretse fraasi varieerimine põhisõnaga, kui see ei kahjusta tekstiosa mõtteselgust.

¹⁶ Maksualase teabevahetuse seadus, [RT I, 24.11.2020, 7](#).